

4. Рыбаков Б.А. Язычество древней Руси. – М.: Наука, 1987.
5. Тайлор Э.Б. Первобытная культура. – М.: Изд-во политической литературы, 1989.
6. Пропп В.Я. Русские аграрные праздники. – Ленинград, 1963.
7. Зеленин Д.К. Тотемы-деревья в сказаниях и обрядах европейских народов. – В кн.: Труды Ин-та антропологии, археологии, этнографии. – М. – Л., 1937, т. 15, вып. 2, этнограф. серия 5.
8. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. – К.: "Обереги", 1992.
9. Войнович В. Українська міфологія. – К.: "Либідь", 2002.

УДК 712.253

Асист. Р.Б. Дудин – НЛТУ України

ДЕРЕВА-ДОВГОЖИТЕЛІ – ВЕЛИЧНІ СИМВОЛИ ПРИРОДИ

Розглядається роль старовікових дерев як унікальних пам'яток природи, відмічено окремі найстаріші дерева в Україні та за кордоном. Серед насаджень старовинних парків Львівської області виділено дерева-довгожителі і зазначено їх основні таксаційні показники – вік, діаметр, висоту. Сформульовано також принципи положення щодо оптимального використання паркових насаджень і шляхи збереження цінних дерев.

Ключові слова: дерева-довгожителі, парк, ботанічний сад, алея.

Assistant R.B. Dudyn – NUFWT of Ukraine

Trees-long-livers – majestic symbols of nature

In the article the role of oldest trees is examined as unique memories of nature, the separate more oldest trees are marked on Ukraine and abroad. Among planting of age-old parks of the Lvov region it is selected trees-long-livers and their basic indexes fixedness the price are marked – age, diameter, height. Positions in relation to the optimum use of the park planting and ways of saving of valuable trees of principle are formulated also.

Keywords: trees-long-livers, park, botanical garden, avenue.

В українського поета Є. Гуцала є такі рядки:

Словник природи – золота скарбниця,
Словник природи – невичерпний зміст,
Довершеність сюжетних композицій,
Краса і врода семантичних гнізд.

Саме під час спілкування з природою, на думку поета, можна досягнути все її багатство, красу і велич. І саме старі величні дерева-старожили, які зростають як у природних лісах, так і в рукотворних парках, несуть на собі відбиток багатьох поколінь і свідчення про минуле.

У біологічних науках деревні породи характеризуються найбільш тривалим життєвим циклом, який може вимірюватися сотнями і навіть тисячами років. Вченими-дендрологами наводиться велика кількість прикладів на підтвердження цього факту. Наприклад, А. Швиденко і О. Данілова (2001) стверджують, що найбільш довговічними є тропічні дерева – драконове дерево, баобаб, які доживають до 6000 років; кипарис і ліванський кедр – до 2000 років. Відзначається, що найстарішим деревом на планеті є сосна довговічна, яка росте в горах Сьєра-Невада і налічує 4600 років [5].

Відомо, що найбільш довговічним деревом в Україні вважається тис ягідний. Вік цього релікта може досягати чотири тисячі років. У нашій країні

найбільший осередок тису – Княздвірський резерват в околицях Коломиї в Івано-Франківській області, площею 206 га [4].

Одним з найстаріших дерев, що є представниками місцевої флори, є дуб. Він вважається одним з символів України, його наділяють усілякими епітетами (міцний, кремезний, стрункий), присвячують вірші. У вірші "Символ" Ю. Клен у одному маленькому жолуді бачить майбутню величну діброву:

Коли ти грієш між своїх долонь,
З землі піднявши, жолудь випадковий.
Невже крізь шелест трав і квітів вонь
Не чуєш ти лісів майбутню мову...

За кордоном, а саме у Сербії, поблизу с. Ранковичі росте дуб віком 1500-1600 років, діаметр якого близько 6 м. У природному парку "Стелмужа" в Литві росте дуб, вік якого, як гадають, близько 2000 років. "Стелмузький дід" – так його називають – має діаметр 2.7 м, проекцію крони – 346 м².

Найстарішим деревом в Україні, за даними журналу "Український ліс" (1993), вважається 1300-річний дуб в урочищі Юзефів Рівненської області. У селі Верхня Хортиця росте 880-річний дуб, під яким, за легендами, відпочивали Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, Микола Лисенко. Діаметр його стовбура – понад вісім метрів. 500 років має дуб Сковороди (сучасна Сковородинівка, Харківської обл.). У м. Трускавець Львівської обл., ще донедавна ріс 350-літній дуб. В урочищі Дядюші на Черкащині охороняється 13 дубів віком близько 200 років (середня висота 27 м, 1.92 м в окружності). Рекордсменами за висотою можна вважати модрина європейську в Рахові, яка у 140 років мала висоту 54 м, а також кілька ялиць в урочищі Чемернар Берегометського лісокомбінату на Буковині. Їх висота сягає 45 м.

Досить поважний вік мають деревні породи, які зростають у парках, оскільки старовинні парки Заходу України закладалися переважно на площах, які колись були зайняті лісовими насадженнями, до того ж ці дерева зберігалися в парковому комплексі і, із збільшенням віку парку, самі ставали довгожителами. Нами було вивчено особливості довговічності деревних порід в старовинних парках Львова та Львівської області.

Одним з найстаріших парків України є львівський парк ім. Івана Франка, закладений в XVI ст. Основний склад насаджень парку – дуб, ясен, клен гостролистий, гіркокаштан. Пізніше в нього було введено багато екзотичних порід, але основу ландшафту і тепер становлять вікові дуби, ясени і клени, що досягли 200-250-річного віку [2]. Середня висота цих дерев становить 25-28 м, діаметр стовбура 130-150 см, а проекція крони коливається в межах 20-25 м.

У насадженнях Стрийського парку, що є пам'яткою садово-паркового мистецтва державного значення, виявлено дерева, які були свідками закладання цього парку. Так, біля ставка зростає потужний екземпляр ясена звичайного, діаметр якого 1.28 м, висота 22 м. Поблизу нього, на партерному газоні солітер – бук лісовий ф. пурпуроволиста, заввишки 28 м і діаметром 1.20 м. Крокуючи долиною, натрапляємо на ще двох старожилів – клен сріблястий (висота 26 м, діаметр 1.02 м) і липа крупнолиста заввишки 27 м, стовбур якої на висоті 1.10 м роздвоюється; діаметр одного стовбура 0.62 м, другого – 0.70 м. У кінці долини, на перетині паркових доріжок зростає група з трьох буків, середня висота яких становить 35 м, середній діаметр – 0.85 м.

Мабуть найстарішим деревом Стрийського парку є потужний дуб, який зростає на підйомі до горішньої тераси. Діаметр його становить 1.53 м, висота 20 м, однак через поганий санітарний стан верхівка постійно обламується, тому визначити точну висоту практично неможливо. Найбільший діаметр серед дерев парку має тополя біла, окружність якої 5.40 м (діаметр 1.72 м).

Заслуговує на увагу Ботанічний сад Львівського державного університету ім. Івана Франка, заснований у 1852 р. на базі вже старого парку колишнього єзуїтського монастиря. У ботанічному саду з тих часів збереглася значна частина дерев, серед яких, як свідчать архівні дані, ще донедавна зростав один величезний екземпляр липи крупнолистої (*Tilia platyphyllos*) у віці 400-500 років. Діаметр стовбура цієї липи сягає до 2.5 м. В тому ж саду є екземпляри липи дрібнолистої (*Tilia cordata*) з діаметром стовбура 1.5 м і тополі білої з окружністю стовбура 4.5 м і висотою 22 м. У парку ботанічного саду, що знаходиться на вул. Кирила і Мефодія, виявлено такі старі дерева: горіх чорний (діаметром 1.27 м), бук лісовий (0.92 м), сосна Веймутова (0.86 м), модрина європейська (0.80 м), дуб звичайний (діаметром 1.05 та 0.89 м).

На території садиби-музею М. Грушевського, що знаходиться на вул. Івана Франка, 156 у Львові, виявлено екземпляр бука лісового, діаметром 1.10 м. На цій же вулиці знаходиться собор Софії (1594 р.), поблизу якого на схилах зростають старі екземпляри бука лісового (близько 12 шт.), діаметр яких становить 0.84-1.18 м.

Досить цікавою пам'яткою садово-паркового мистецтва є дендрарій Українського державного лісотехнічного університету, розташований на вул. О. Кобилянської, 1.

Історія цього дендрарію почалася із заснування Крайової лісової школи в 1874 р. Лісова школа спочатку розміщувалася в будинку на вул. Святого Миколая (нині акад. М. Грушевського). Там же вперше було висаджено три деревця дуба звичайного, один з котрих був залишений потім як дерево-пам'ятка. Згодом на території лісової школи стало тісно і цей навчальний заклад перенесли до колишньої садиби Мілашевських на вул. Зіблікевича (нині Івана Франка). Територія садиби була зайнята фруктовим садом. Від вулиці Святого Марка (нині О. Кобилянської) росли грецький горіх, досить старий граб та чорна тополя, сильно уражена омелою. На той час перед фасадом будинку були дві 40...50-річні модрини європейські, які збереглися до наших днів. Територію садиби вдало розпланував інспектор міських садів А. Рерінг. Було проведено пересадку деяких дерев з попередньої території лісової школи. Першим перенесеним деревом був уже згаданий пам'ятковий дуб, котрий і донині зберігся в центральній частині дендрарію. Недалеко від парадної брами (від вул. Івана Франка) висаджене тюльпанове дерево, яке зростає тут з 1877 року, коли зламаний 3-річний саджанець перенесли до дендрарію, де він росте донині. Навпроти входу в навчальний корпус зростає багряник японський, який на сьогодні займає тут домінуюче положення і вважається найстарішим екземпляром на Заході України [1].

Загалом рослинність дендрарію на території лісової школи була описана проф. Тинецьким у журналі "Sylwan" (1896). У кінці 40-х років минуло-

го ст. найбільш цікаві деревні рослини дендрарію із колекції В. Тинецького були відмічені А. Щербиною. У травні 1993 року працівниками ботсаду була проведена інвентаризація, яка виявила, що із згаданих проф. Тинецьким 130 таксонів на даний час збереглося 35. Певна частина відпаду була зумовлена невідповідністю природно-кліматичних умов. Проте, передусім, значна кількість таксонів, що випали зі складу фітоценозу, були витіснені більш конкурентоздатними видами при надмірному загущенні.

В парку "Залізна вода", за даними Л. Рубцова (1953) зростав найстаріший на Україні екземпляр кінського каштана у віці близько 150-200 років, який, на жаль, не зберігся. Екземпляр цей був з подвійним стовбуром. Окружність одного з стовбурів становила 3.5 м (діаметр 1.11 м), іншого – 5.2 м (діаметр 1.66 м). Загальна висота 23-25 м, діаметр крони 25 м [3]. Прекрасна каштанова алея в парку "Високий замок" закладена близько 1840 р., тобто до сьогодення їй налічується понад 160 років. Однак окрім дерев в алеї, серед насаджень парку виявлено понад 260 дерев, віком 100-120 років. Це, в основному, бук лісовий, клен гостролистий, липа дрібнолиста, ясен звичайний.

Поблизу Львова (м. Рудки) є Вишнянський радгосп-технікум. На його території розкинувся парк ім. О. Фредра. Під'їзна алея до технікуму складається з білих і чорних тополь; деяким екземплярам налічується понад 150 років і вони мають досить великі розміри – діаметр стовбура в середньому 1.5-2.0 м, середня висота 25-28 м, проекція крони – 28-30 м.

Крім вище наведених даних про кількість дерев-довгожителів у львівських парках їх є ще досить багато. Так, "Сквер на валах" прикрашають старі дерева, що вціліли після бурі 1890 р. З тих часів збереглося кілька каштанів, лип і кленів.

Оскільки в цій статті розглядаються старовинні парки Львова та області, то залишаються обділеними увагою багато старовинних парків України, не менш відомі своїми деревами-довгожителами. Тому слід сказати, що старі дерева в будь-якому парку є цінним компонентом і потребують особливої уваги і охорони. Встановлення в парку суворого режиму, регулювання кількості відвідувачів і заборона руху поза дорожною і стежковою сіткою може значно покращити стан насаджень і попередити їх передчасну загибель. Старі дерева, пошкоджені шкідниками та хворобами, необхідно лікувати, вживати заходів, спрямованих на їх консервацію, тобто пломбувати дупла та усувати механічні пошкодження.

Література

1. Каталог деревних рослин дендрарію Ботанічного саду Українського державного лісотехнічного ун-ту/ А.І. Івченко, Я.М. Шляхта – Львів: УкрДЛТУ, 1995. – 31 с.
2. Кучерявий В.П. На зелених орбітах Львова. – Львів, "Каменярь", 1972.
3. Рубцов Л.И. Долговечность декоративных деревьев и кустарников. – К.: изд-во АН УССР, 1953.
4. "Український ліс", № 3, 1993.
5. Швиденко А.Й., Данілова О.М. Лісова дендрологія: Навч. пос. – Чернівці: Зелена Буковина, 2001. – 228 с.